

Lopend *Vuur*

Onverhard wandelen

Thema: NIVON

Pleidooi voor Trage Paden

Pad van de Vrijheid

Omgevingswet en wandelen

Colofon

Lopend Vuur is het ledenblad van de vereniging TeVoet. Het verschijnt drie maal per jaar.

Jaargang 28 • nummer 1 • april 2022

Redactie

Alice Drenthe, Els Harinck, Arie de Jong, Constance Kemperman en Jan Rijnsburger. Verder werkten aan dit nummer mee: Nico van Delft, Nelleke Don, Diny van Faassen, Jos van der Heide, Eeffien Huizing, IVN Voerendaal en Heuveland, Jeroen Jacobse, Erwin Kamp, Jaap Mels, Marian Nesse, José Noijons, Els Sips, Mieke van der Spek, Ineke Thierauf, Harry Uitermark en Henk Zandvoort. Reacties en bijdragen kunnen worden gezonden naar: redactielopendvuur@tevoet.nl

Vereniging

TeVoet ziet zichzelf als de vereniging voor hoeders van het onverharde pad. TeVoet behartigt in Nederland al ruim 25 jaar de belangen van de recreatieve wandelaar en zet zich in voor behoud, verbetering en uitbreiding van onverharde paden. TeVoet streeft naar een wandelinfrastructuur die goed toegankelijk en bewegwijzerd is en die de mogelijkheid biedt cultuurhistorische en landschappelijke waarden te beleven. De vereniging staat ten dienste van de leden, die vooral lokaal en regionaal als vrijwilligers actief zijn.

Lidmaatschap

Voor het aanmelden van nieuwe leden en voor verhuisberichten: Ledenadministratie TeVoet, Antwoordnummer 47, 3350 VB Papendrecht (postzegel niet nodig), ledenadministratie@tevoet.nl. Bankrekening NL49INGB0000372685 ten name van TeVoet. Het lidmaatschap van de vereniging bedraagt € 17,50 per jaar. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie. Elke opzegging wordt bevestigd. Is de bevestiging niet binnen twee weken door de opzegger ontvangen dan is de opzegging niet bij TeVoet terecht gekomen. TeVoet is erkend als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Bestuur

Jeroen Jacobse (voorzitter@tevoet.nl)
Vacature (secretaris@tevoet.nl)
Nico van Delft (penningmeester@tevoet.nl)
Jan Rijnsburger (bestuurslid2@tevoet.nl)
Ineke Thierauf (bestuurslid1@tevoet.nl)

Regiocontactpersonen

Contactinformatie van de regiocontactpersonen is te vinden op de website van TeVoet <www.tevoet.nl> Vereniging > Regio's

Vormgeving en druk

Obreen Media, Hendrik-Ido-Ambacht
Het volgende nummer van Lopend Vuur verschijnt in september 2022. Inleveren van kopij vóór 1 augustus 2022 bij: redactielopendvuur@tevoet.nl

Foto omslag: Graskade in Delfland, Els Sips

Van de redactie

In dit nummer nemen we een kijkje bij het NIVON, een vereniging met een rijk verleden waarin het genieten van natuur en wandelen altijd een centrale plaats heeft ingenomen. Ted van den Bergh, bestuurder van NIVON, licht toe hoe deze vereniging de toekomst tegemoet treedt. Marian Nesse komt aan het woord over het ontstaan van een nieuw streekpad van het NIVON: het Stellingenpad.

De cultuurhistorische waarde van oude jaag- en kerkpaden wordt helaas lang niet altijd gezien. Erwin Kamp (D66 Statenlid Utrecht) houdt een pleidooi voor het behoud van deze paden. Ineke Thierauf gaat in op het belang van de Omgevingswet voor de wandelaar. Dit nummer biedt natuurlijk ook een aantal suggesties voor mooie tochten. Constance Kemperman neemt ons mee op een etappe van het Pad van de Vrijheid. Verder is er een artikel van Jos van der Heide in een nieuwe serie: (onverhard) wandelen in Zuid-Holland, naar een idee van Jaap Mels.

Zoals beloofd in het vorige nummer hierbij de introductie van het nieuwe redactielid Arie de Jong (1953). In zijn werkzame leven werkte hij bij verschillende ministeries en bij de provincie Utrecht, was lid van de Tweede Kamer, was enige tijd gedeputeerde van Zuid-Holland en sloot zijn loopbaan af als strategisch adviseur. Naast zijn werk was hij actief in uiteenlopende functies, onder meer in de wandelwereld; zo was hij 14 jaar voorzitter van Wandelnet. Zijn hele leven heeft hij veel gewandeld, maar de laatste jaren geeft hij de voorkeur aan het drie tot zeven keer in de week maken van een flinke middagwandeling, in Leiden en wijde omgeving. Verder is hij actief in de Historische Vereniging Oud Leiden en beleeft hij plezier aan schrijven.

Ook de webredactie is inmiddels versterkt. Tijdens de laatste ALV heeft Magda van der Ploeg zich bereid verklaard om mee te helpen met de website. Zij heeft ervaring met dit werk en zorgt vanaf januari dat de Nieuwsberichten en de Verenigingsberichten geplaatst worden. (Alice Drenthe blijft de wandelroutes doen.) Magda: 'Ik houd van wandelingen waarbij ik onderweg wat kan leren, zoals de klompenpaden, bij mij in de buurt. Daar heb ik er al veel van gelopen, natuur en cultuur gecombineerd. En ik weet het één en ander van websites.'

Vergeet niet om regelmatig eens op de website van TeVoet te kijken. Je vindt er nieuwsberichten, de activiteitenagenda en tips voor mooie tochten onder de tab Wandelroutes.

Weer veel lees- en wandelplezier gewenst!

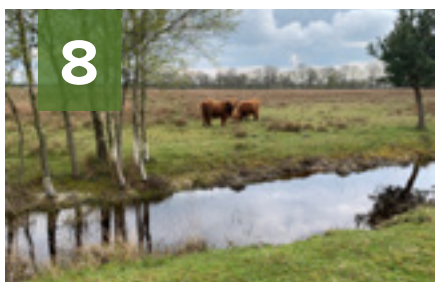
5

6

NIVON
natuurvrienden

8

10

14

16

2 Van de redactie

4 Van het bestuur

5 Ode aan het onverharde wandelen

6 In gesprek met Ted van den Bergh, bestuurslid NIVON

8 Interview met Marian Nesse over het nieuwe Stellingenpad

10 Pad van de vrijheid

12 Een pleidooi voor Trage Paden

14 Omgevingswet en wandelen

16 Onverhard in Zuid-Holland (1)

19 Regionieus

20 De paden op ...

Van het bestuur

‘De zon schijnt, de vogels fluiten. Waarom oorlog meneer Poetin?’, dit zegt een vrouw in gebombardeerd Oekraïne... Defensiewerken, van stadsmuren tot waterlinies, we lopen er fluitend langs of overheen, beleven ze als ‘interessante cultuurhistorische en landschappelijke elementen’. Vliegbasis Soesterberg werd park (de landingsbaan gesloten in het broedseizoen) en museum met als attractie: ‘Voel de dreiging van de Koude Oorlog’... We dachten dat het verleden tijd was.

Mag je de vergelijking wel maken? Het zijn luxeproblemen waar TeVoet zich over ontfermt. Ja, maar het is waardevol om van kleine dingen en van het beleven van zintuiglijke ervaringen te kunnen genieten, zoals ook van het paadje dat je herinnert aan je eerste ‘blote voetenstappen’ in het gras.

Vrij banen door het landschap, daarvoor zijn kruisingsgelegenheden van weg, kanaal en spoor onontbeerlijk. Begeleid door lagere overheden lijkt er bij de aanleg van nieuwe wijken en wegen aandacht voor. Maar het Rijk bedreigt al sinds jaar en dag bestaande voorzieningen met als troefkaart de risicoregelreflex (Zoek dat maar op). Recent klommen we met de Fietsersbond, Vrienden van de voetveren en Wandelnet nog in de pen tegen voornemens van Rijkswaterstaat om een voet- en fietsveer over het Amsterdam-Rijnkanaal uit de vaart te nemen. Verzet wordt daar gelukkig ook gedragen door gemeente en provincie. Ga naar de website van TeVoet en bekijk hoe je de Petitie voor behoud van de veerpont kunt tekenen! Net als dat pontje is de passagegelegenheid over de Oranjesluizen bij Amsterdam een schakel in LAW- en wandelnetwerk. Deze is al botweg afgesloten, zogenaamd ‘tijdelijk’, maar dat lijkt steeds meer voor onbepaalde tijd. Verder richt ProRail zijn pijlen al weer op een volgende spoorwegovergang (nabo) om op te heffen, deze keer bij Soest. Volgens de Wegenwet is de gemeente daar het bevoegde gezag. Het Rijk wil daar aan tornen, maar een wetsvoorstel dat de minister aanwijsbevoegdheid moet geven stuitte vooralsnog op grondwettelijke bezwaren van de Raad van State. Laten we dus de gemeenten blijven porren om zich sterk te maken! We staan gelukkig niet alleen. In het vorige nummer van dit blad werden nog kanttekeningen gezet bij de positie van Wandelnet. Intussen is duidelijk dat ook deze organisatie verder wil gaan in het verzet tegen onnodige opheffingen van spoorwegovergangen.

Het belang van een vereniging als de onze werd overigens weer duidelijk rond de (dreigende) sluiting van de spoorwegovergang bij Bodegraven. Bezwaren van individuele burgers werden niet ontvankelijk verklaard. Wel die van TeVoet omdat zij duidelijk een statutair vastgelegd algemeen belang behartigt. Onze bezwaren lijken gehoord,

maar onduidelijkheden in de raadsbesluiten dwingen toch in beroep te gaan bij de bestuursrechter.

Jeroen Jacobse, voorzitter

Contributie 2022

Het liep dit jaar met de betaling door de 78 leden die geen incassomachtiging hebben afgegeven veel beter dan vorig jaar. Van de 80 leden die de betaling zelf verzorgen zijn er eind februari nog 3 leden die niet betaald hebben ondanks twee herinneringen. Dat is een heel verschil met vorig jaar toen eind februari nog ca. 50 leden niet betaald hadden. Mijn dank daarvoor.

E-mailadressen

Nog een beperkt aantal leden kunnen wij alleen per post bereiken. Krijg je nog steeds alle informatie via de brievenbus en heb je een e-mailadres, dan ontvangen wij dat laatste graag. Daarnaast krijgen wij graag een bericht van wijziging van het e-mailadres via <ledenadministratie@tevoet.nl>.

Extra nummers Lopend Vuur

Voor het werven van nieuwe leden is het mogelijk extra exemplaren van Lopend Vuur te ontvangen. Extra nummers bij de uitgave van september of december graag voor de 1e van de betreffende maand aanvragen, ook via <ledenadministratie@tevoet.nl>.

Buitenfair

Op 4 juni wordt de jaarlijkse Beter naar Buiten fair van Antilope gehouden. Onze vereniging is ook dit jaar weer aanwezig met een stand.

Nico van Delft, penningmeester en ledenadministrateur.

10% KORTING
op uw Wandeluitrusting

Voor leden van:
VERENIGING VAN WANDELERS

Bij uw wandelspecialzaak
Antilope Outdoor
Cortgene 9, Alblasserdam
078 - 785 03 51
www.antilopeoutdoor.nl

Deze bon is geldig tot 31 December 2022

Ode aan het onverhard wandelen

Het vervolg

In LV december 2021 hebben we bericht over deze campagne. Het plan is om als TeVoet onder die noemer over geheel 2022 activiteiten te organiseren: actiewandelingen rond actuele probleemsituaties, canon-wandelroutes langs eerdere successen van TeVoet en demowandelingen die onderweg voorbeelden van mooie onverharde paden laten zien. Hieronder meer daarover.

Overleg regiocontacten

In het overleg dat het bestuur eerder had met de regiocontactpersonen zijn diverse ideeën geopperd. Leden in Noord-Holland zijn van plan actiewandelingen te organiseren in twee probleemgebieden: over de dreigende fietspadisering van grasdijk Zuiderwijmers bij Wijdenes-Schellinkhout en in het Gaasperplasgebied bij Amsterdam. In Limburg zijn met succes knelpunten opgelost bij de Rondweg om Parkstad (de oostelijke mijnstreek). Bij Brunssum is nog een knelpunt voor een bestaande paaltjeswandeling. In Gelderland komen kruisingen van onverharde paden met provinciale wegen steeds meer in de knel. Dit thema staat op de agenda van het provinciale wandeloverleg maar zou met een actiewandeling breder onder de aandacht kunnen worden gebracht. In Utrecht/Zuid-Holland heeft Peter Both (lid van TeVoet en wandeloverleg ZH) het Hollandsche IJsselpad uitgezet, dat geheel langs knooppunten voert. Een traject kan als demowandeling worden aangeboden. De spoordijk bij Vinkeveen, een TeVoet succes, heeft al veel aandacht gekregen maar zou zeker nog eens in een canon-/demowandeling opgenomen kunnen worden. Zodra de ideeën tot concrete activiteiten zijn uitgewerkt, worden deze in de agenda op de website van TeVoet gepubliceerd.

Jan Rijnsburger; foto: Jeroen Jacobse - Lentewandeling Hekendorp

Voorbeeldroute St. Pietersberg en plateau van Caestert

De St. Pietersberg (Limburg) is bekend om zijn uitgestrekte onderaardse kalksteengroeven die door het winnen van mergel tot stand zijn gekomen. Het plateau van Caestert en de St. Pietersberg zijn beschermd Natura 2000 gebied. Een uitgelezen gebied voor een voorbeeldroute onverhard wandelen. De routebeschrijving (7 km, bijna geheel onverhard) vind je op de website onder <Wandelroutes/ Routes van anderen>. De St. Pietersberg wordt beheerd door drie organisaties (Natuurmonumenten in Nederland,

Natuurpunt in Vlaanderen en Natagora in Wallonië). Samen zijn ze van plan om van de hoeve Caestert (Wallonië) een soort natuurcentrum te maken.

Vanuit Nederland passeren we eerst kalkgraslanden. Een kalkgrasland is een plantengemeenschap van kalkrijke, droge gronden met overwegend twee- of meerjarige overblijvende kruiden. Kalkgraslanden zijn vooral bekend om hun rijke orchideeënflora. Zie ook in de TeVoet jubileumwandeling 15 bij Eys. Daarna hebben we een prachtig uitzicht op het Jekerdal (zie ook TeVoet wandeling 14) en Chateau Neercanne, het enige terraskasteel van Nederland gebouwd op een aangelegd terras (een Romeins verdedigingswerk) tegen de helling van de Cannerberg. Nadat we grens paal 58 met België zijn gepasseerd lopen we naar beneden. Een paar 100 meter naar boven zijn de resten van een verdedigingswal uit de tijd van de Romeinse keizer Julius Caesar zichtbaar. Meer informatie hierover op Wikipedia onder Oppidum Caestert.

Onderweg passeren we enkele mooie dolines; dat zijn 'opgeloste' en weggezakte kalkmassa's. We komen terecht bij de Verborgene vallei: een steile wand naar een vallei, die in de zomer vol staat met de zeldzame tongvaren. Je waant je dan in een tropisch regenwoud. Volgens ingewijden is deze vallei ontstaan door het met pneumatische boren afbreken van een deel van het plafond van de grotten. De mergel werd in Zeeland gebruikt bij het ontzouten van de landbouwgrond na de watersnood in 1953. Hierna krijgen we een prachtig uitzicht op de rivier de Maas. Het pad loopt daarna langs steile gele mergelwanden met zwarte vuursteenbanken. Deze zijn ca. 73 tot 69 miljoen jaar oud. Tussen de huizen door van Halage, komen we bij de kade langs het Albertkanaal. Grote (container)schepen kunnen hierover varen van Luik naar Antwerpen. We eindigen met een voetpad langs de Maas.

*Diny van Faassen; foto: Alice Drenthe
Met dank aan IVN Voerendaal en IVN Heuvelland*

Uitzicht op Chateau Neercanne

NIVON, al bijna een eeuw actief

In gesprek met Ted van den Bergh, lid van het NIVON-bestuur

Ted van den Bergh (68) is lid van Te Voet en lid van het NIVON-bestuur. Omdat hij bij het NIVON verantwoordelijk is voor het project 'Samen naar 2030', een project gericht op vernieuwing, verjonging en verduurzaming ging Arie de Jong bij hem op bezoek. Op zoek naar wat de ervaringen uit het project voor TeVoet kunnen opleveren.

Wie is Ted van den Bergh?

'Ik woon in Zeist, waar ik tot aan mijn pensioen, twee jaar geleden, 33 jaar werkte bij de Triodos Bank. Eerst leidde ik het onderdeel Assurantiën, zette een afdeling vermogensbeheer op en was daarna ruim 14 jaar directeur van Triodos Foundation, een onderdeel van Triodos dat financiële stimulansen geeft aan initiatieven die aansluiten op de maatschappelijke doelstelling van Triodos. Met een goed gevoel kijk ik terug op fijne mensen, goede doelen, mooie resultaten. Ik leerde er risico's te nemen: je kunt kansen geven aan vernieuwingen en activiteiten die zich financieel (nog) niet kunnen bedruipen. Ook leerde ik er goed te luisteren.

Vanaf mijn pensionering rolde ik in een aantal bestuursfuncties en klussen met maatschappelijke betekenis, zoals bij het NIVON, waar ik min of meer bij toeval in het bestuur werd gevraagd. Voor mij is het vervullen van zo'n functie een manier om de wereld een beetje beter te maken. Daar komt bij dat ik bij de kennismaking met het NIVON zulke fijne mensen ontmoette, dat motiveerde me.

Al langer was ik actief als voorzitter van het stichtingsbestuur van landgoed Roggebotstaete, een prachtig initiatief waar activiteiten worden ontwikkeld die voortkomen uit respect voor de natuur en met het oog op duurzaamheid. Dat gebeurt allemaal op een terrein van meer dan 50 hectare in de buurt van Dronten. Ik ben ook bestuurslid bij Female Cancer Foundation die zich inzet voor het voorkomen van baarmoederhalkanker, lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden, voorzitter van het Global Biosphere Foundation en zo nog een hele rij. En ik ben ook padcoördinator van het Utrechtspad. Mijn agenda lijkt erg vol, maar tussendoor neem ik de tijd om een wandeling te maken, of een stuk te gaan hardlopen, om van de natuur en van de stilte te genieten. Mijn motto: "Voor de Aarde en een vrije, eerlijke, duurzame, gezonde, rechtvaardige samenleving waar hoop leidend is en de toekomst schittert!"

Veel mensen denken vanuit een oplossing. Ik vind het juist zo belangrijk er achter te komen welk probleem je probeert op te lossen. Alleen dan kun je zien of je op het goede spoor zit. Dan ga je wroeten op fundamenteel niveau.'

Hoe staat het NIVON ervoor?

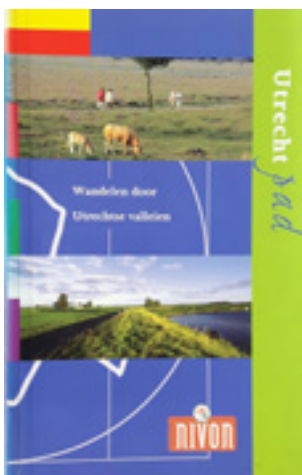
Het NIVON bestaat al sinds 1924, maar de organisatie staat voor de vraag hoe de vereniging in de naaste toekomst wil functioneren. Er is nu tijdelijk een waarnemend voorzitter, om goed te kunnen bepalen: wat voor voorzitter hebben we nodig? Van oorsprong is het NIVON een sociaaldemocratische organisatie, een emancipatiebeweging, en die wortels vind je nog overal terug. In de hoogtijdagen had het NIVON meer dan 50.000 leden. Dat viel enkele jaren geleden, geleidelijk, terug tot ongeveer 15.000 leden, maar het heeft zich hersteld tot ongeveer 24.000 leden. Een paar duizend leden zijn vrijwilliger, alles gebeurt door en voor de leden. Wat hielp in de groei van het ledental was het aanbod dat bij het verblijf van gezinnen met kinderen in de natuurvriendenhuizen en op de campings de kinderen gratis zijn. Belangrijk voor gezinnen met een kleine beurs, die daarmee het NIVON ontdekten. De natuurvriendenhuizen zijn de kurk waarop het NIVON drijft, naast de natuurkampeerterreinen. Elk wordt georganiseerd door een grote groep vrijwilligers, en dan zijn er de activiteiten die in en om die huizen en in de afdelingen gebeuren. Die huizen en de aanpak via een groep vrijwilligers is een prachtige erfenis vanuit het verleden, en tegelijk de basis voor de toekomst. Tegen die achtergrond trek ik het project 'Samen naar 2030'.

Waar moet het heen met het NIVON?

Het NIVON zal de traditie waar het in staat opnieuw moeten 'uitvinden', in de visie achter Samen naar 2030. De waarden die het NIVON kent moet je opnieuw

bewust worden: de liefde voor de natuur, de onderlinge solidariteit, dat is de basis. Dat zijn woorden, de daden moeten gedragen worden door de leden. Het bestuur is een dienstverlenende instantie, de leden vormen de basis en die moeten de vernieuwing ook dragen. Dus zie ik mijn rol vooral om te luisteren naar de leden. Ik zoek ze op, praat met de leden en probeer ze te prikkelen om zelf aan te geven waar het naartoe moet.

Je moet er oog voor hebben dat veel mensen lid zijn van het NIVON, niet op grond van ideële motieven, maar omdat ze gebruik maken van wat het NIVON biedt. Net als veel andere organisaties kan het NIVON alleen mensen aan zich binden door wat het aan de leden kan bieden. De generatie leden die vooral uit ideële motieven lid zijn geworden hebben er moeite mee dat nieuwe generaties maar in beperkte mate gedreven worden door ideële motieven. Het NIVON doet nu een ledenonderzoek om goed in beeld te krijgen wat leden motiveert om lid te zijn en om een goed beeld te krijgen wat leden van de vereniging verwachten.

Wat wordt bedoeld met de drie kernbegrippen in het project: vernieuwing, verjonging en verduurzaming?

Er is geen vaststaand beeld wat vernieuwing moet inhouden. Iedereen heeft daar een eigen en onderling verschillend beeld van. Zeker op dit punt heb ik geen programma en wil ik niet aangeven waarop het moet uitdraaien. Daar moet je in samenspraak met de leden inhoud aan geven.

Verjonging lijkt noodzakelijk, want als je kijkt naar de nog steeds omvangrijke groep vrijwilligers in het NIVON is de vergrijzing overduidelijk. Wat je wilt, is dat de verschillende generaties, de jongeren, de gezinnen en de gepensioneerden, alle drie hun talenten inbrengen en doorschuiven. De aanwas van onderop is echter laag, want de samenleving is veranderd. Jongere mensen hebben het druk, maar ze hebben ook zoveel keuze. Jongeren die nu 18, 19 jaar oud zijn, gaan een halfjaar in het buitenland ervaring opdoen en niet in een jeugdhonk of op een natuurcamping in Nederland. Gelukkig trekt ook NIVON-Jong weer aan en zijn er populaire reizen en kampen.

Duurzaamheid kent drie aspecten. Het heeft een economische kant, je moet het kunnen volhouden met beperkte middelen; het heeft een sociale kant, het gaat om

mensen; en het heeft een groene kant, de natuur is de bron van ons bestaan.

Lessen voor TeVoet

Het moet voor TeVoet voorop staan om mensen te laten zien hoe prettig het is om te wandelen, in de natuur, onverhard, liefst in de stilte: ik geloof er in dat als je zo'n sfeer schept, dat aantrekkingskracht heeft op mensen om deel te nemen, en waar dat nodig is in actie te komen. Het is niet zo effectief om vanuit een bestuur te zeggen wat mensen moeten doen, het is veel beter te gaan luisteren en via die aanpak mensen te verleiden zelf de schouders er onder te zetten. Het is de moeite waard je echt te concentreren op waar TeVoet voor staat: het behoud en het ontsluiten van onverharde paden, het voorkomen van afsluitingen en opheffen van paden, het enthousiasmeren van meer mensen om er op uit te trekken en te wandelen, om de natuur op te zoeken, te genieten van het landschap, te genieten van de stilte. En ja, misschien moeten we meer en beter samenwerken, TeVoet en NIVON.

NIVON

De Nederlandse tak van de Internationale Natuurvrienden (NFI), ook wel 'NIVON Natuurvrienden' genoemd, is voortgekomen uit het Instituut voor Arbeidersontwikkeling. De vereniging heeft als doel mensen en natuur bij elkaar te brengen en hun de mogelijkheid te geven zich te ontspannen, elkaar te ontmoeten, te ontdekken en zich te ontplooiën. Kernwaarden: Eerlijk, Groen, Sociaal en Verdraagzaam. NIVON heeft 13 natuurvriendenhuizen en 12 natuurkampeerterreinen. Vrijwilligers beheren 5 LAW's en 7 streekpaden, zoals Pieterpad en Drenthepad. De vereniging biedt o.a. wandelreizen vanuit natuurvriendenhuizen en georganiseerde wandelingen langs 'eigen' paden aan.

Arie de Jong, tekst en foto's

Stellingenpad: een nieuw streekpad van NIVON

In gesprek met Marian Nesse, padcoördinator

Het bijna 250 kilometer lange pad is een nieuwe officiële landelijke wandelroute met als thema: de Stellingwerven. De geschiedenis, het landschap, de taal en de cultuur van de Stellingwerven staan centraal in de wandelgids die is uitgegeven door het NIVON in samenwerking met stichting Vrijstaat de Stellingen. Dit nieuwe streekpad leidt wandelaars naar het best bewaarde geheim van Noord-Nederland. Het toont de bijzondere natuur, de historie van de omgeving en de zeer diverse landschappen. Twee Nationale Parken, te weten het Drents-Friese Wold en de Weerribben-Wieden (in de kop van Overijssel), worden gekoppeld aan de Maatschappij van Weldadigheid (Drenthe) en aan de overgebleven schansen van de Friese Waterlinie. Het Stellingenpad is, zover wij weten, het eerste streekpad dat geheel knooppuntenroute is. De opening van het pad is 24 april 2022.

Het ontstaan

In 2017 bestonden de gemeentes West-en Oost-Stellingwerf in zuidoost Friesland 500 jaar en werd het idee geboren om 'De Vrije Natie der Stellingwerven' van 500 jaar geleden op ludieke wijze opnieuw op te richten.

De stichting die daaruit ontstond, de Vrijstaat de Stellingen, organiseert evenementen en andere activiteiten om mensen met elkaar te verbinden, zodat de unieke geschiedenis van dit gebied aandacht krijgt en mensen bewust worden van de landschappelijke waarden van deze afwisselende regio. Omdat er geen aaneengesloten rondgaande wandelroute bestond door de Stellingwerven en ruime omgeving, en omdat er van de geschiedenis van dit gebied weinig bekend is, werd één van de activiteiten van de stichting het creëren van het Stellingenpad: een pad dat de geschiedenis en het taalgebied van de Stellingwerven volgt en de mooie en stille plekken in het landschap opzoekt.

Geschiedenis

Het woord Stellingwerf komt van de drie Stellingen, de drie personen die vanaf de 14e eeuw als rechter en bestuurders dienstdeden. Volgens de verhalen werden deze Stellingen elk jaar verkozen en moesten elk jaar uit andere dorpen komen. 'Werf' is plaats, dus de Stellingwerf is de plek waar de drie Stellingen het bestuur in handen hadden.

In de zestiende eeuw hadden de Stellingwerfers gekozen om zich aan te sluiten bij De Friese Vrijheid,

Op 8 februari is Marian Nesse overleden (64 jaar)

De verslagenheid bij de redactie was groot bij het vernemen van haar overlijden. Tot het laatste aan toe heeft zij aan dit artikel meegewerkt. Zij was al een tijd ziek maar haar toestand verslechterde vanaf eind januari erg snel. De begrafenis van Marian was 16 februari, de dag dat de redactie de laatste hand legde aan dit interview.

Op 24 januari jl. werd Marian voor al haar activiteiten beloofd met een Koninklijke Onderscheiding. De afronding van de wandelgids is gedaan door haar partner, te weten Marita Kruijswijk en door goede vriend Frank Edam. Marita is de nieuwe padcoördinator. Marian en haar partner Marita ondernamen alle activiteiten samen. De redactie van Lopend Vuur wenst Marita veel sterkte met de leegte die voor haar overblijft.

omdat de Friezen niet werden geregeerd door vorsten of bisschoppen. De Stellingwerfers waren vrij en wilden dat graag zo houden. De Friese waterlinie werd vanaf 1580 gebouwd, ook in de Stellingwerven, en was bedoeld om de Spanjaarden tegen te houden. In 1672-1673 kwam die van pas toen de bisschop van Münster die vrije Friezen wilde veroveren. De verdedigers staken de dijken door en dat was voldoende om de Münsterse troepen te doen afdruipe, daarbij geholpen door het slechte weer.

De wandelgids van het Stellingenpad

De Stellingwerfse griffioen is het symbool van de Stellingwerven. Van oudsher is hij op het wapen van de Stellingwerven afgebeeld. Dit mythische dier, waarvan gezegd wordt dat hij elke

eerste vrijdag van de maand over de Stellingwerven vliegt op zoek naar onrecht, neemt in deze wandelgids het woord en vertelt over de geschiedenis, cultuur en taal van de Stellingwerven. Etappe-elfen zijn bij de Griffioen in dienst om de natuurwaarden en historische plekken te beschermen. Verder is het een sprookjesachtig mooi landschap, kleinschalig en afwisselend, waar de route doorheen voert. In het Engels heet dit pad niet voor niets: The Dutch Fairy Trail. Het Stellingepad is daarmee ook een sprookjespad.

Bossen, uitgestrekte heides en duinlandschappen, meertjes, riviertjes en moeras- en rietlanden. Veel diversiteit van flora en fauna, mooie dorpsgezichten en ... stilte zijn in dit gebied bewaard gebleven. Bakens uit een ver verleden, zoals de overgebleven schansen van de Friese Waterlinie en de unieke streekgeschiedenis maken het gebied interessant. Daarbij komt dat dorpen en ondernemers in de weer zijn met spelelementen die gekoppeld worden aan de wandelroute voor degenen die daar interesse in hebben. Dat kan een kijkspel zijn, bijvoorbeeld met kunstvoorwerpen, maar ook een echt spel waar iets van je gevraagd wordt. Gedeelten van sprookjes kunnen tot uiting komen in deze spelelementen.

Route

Grofweg gaat de route door het Stellingwerfse taalgebied: van Appelscha door de Kale Duinen naar Vledder, dan over het Holtingerveld richting Steenwijk en Giethoorn, langs de Wieden over Vollenhove naar de Linde, dan langs Wolvega richting De Hoeve en Oldeberkoop; daar gaat het langs de Tsjonger en volgt een keuze: ofwel over Donkerbroek naar Allardsoog, ofwel over Oosterwolde naar Haulerwijk, waar de padvarianten weer samenkomen om richting het riviertje de Slokkert, via het Fochterlooër Veen terug te keren naar Appelscha. Het zijn 13 etappes tussen de 12 en 28 kilometer. De meeste etappes kunnen ook in tweeën worden gesplitst. Via de wandelknooppunten is de route eenvoudig te volgen. Verder is er in de nationaal uitgegeven wandelgids ook nog een routebeschrijving, een detailkaart met routelijn en informatie over het gebied met veel foto's en kijkpunten langs het pad. Een GPX is te downloaden vanaf de websites van NIVON (<nivon.nl>) en van stichting Vrijstaat de Stellingen (<vrijstaatdestellingen.nl>).

In de kop van Overijssel, de Weerribben en Wieden, loop je letterlijk door veenmoerassen en daar zijn verharde paden vanwege de anders natte voeten. In het deel langs de Stellingwerven zijn de meeste paden onverhard. In de routebeschrijving staat of de paden wel of niet verhard zijn. Op de kaarten is dat niet aangegeven. De route loopt volledig via wandelknooppunten en er is geen aanvullende markering.

NIVON

Sinds de oprichting in 2017 komen alle mensen die in de vrijstaat zijn geïnteresseerd elk jaar op 1 april met muziek en dans samen op de Boerestreek in Appelscha om de heroprichting van De Vrijstaat te vieren en de kandidaat-Stellingen van De Vrijstaat te presenteren. Onderdeel van de stichting is een pool van muzikanten, dansers, acteurs, Het Vrijstatig Volkje genoemd, die op hun eigen partijtje en op evenementen van andere instanties de boel op stellen zetten. Het is altijd feest wanneer ze bij elkaar komen. Als muzikant behoort Marian Nesse tot Het Vrijstatig Volkje en heeft als hobby lange afstand wandelen, vooral in bergachtig gebied. Tevens is zij lid van het NIVON wat de samenwerking met het NIVON verklaart.

Els Harinck, Jan Rijnsburger
Foto's: Marian Nesse

V voor Victory, Vrijheid, Vrede

Een pad vol herinneringen

Veel wandelroutes kennen een thema of onderwerp, bijvoorbeeld de Stelling van Amsterdam, het Trekvogelpad of het Hanzestedepad. Dat geldt ook voor het Pad van de Vrijheid, waarvan in mei 2020 de gids verscheen. Het beschrijft en herdenkt de bevrijding van Nederland in 1944/45. Nooit meer oorlog.

Wageningen, 5 Mei Plein

Het Pad van de Vrijheid (155 km, 13 etappes) begint en eindigt in Wageningen en vormt een aaneenschakeling van herinneringen aan de gebeurtenissen die voor de capitulatie van de bezetter hebben gezorgd. Op heel veel plekken kun je nog stilstaan bij wat er in die laatste oorlogswinter gebeurde. De gids doet daar uitgebreid verslag van en de route leidt je langs markante plaatsen. Het is de geschiedenis waar het om draait, het wandelpad doet er niet echt toe. Toch is het allerminst een straf om een paar etappes te lopen.

Victorie, vrijheid, vrede

In Zetten, op het Wilhelminaplein, staat sinds 1984 een bevrijdingsmonument in de vorm van een grote, glimmende V. In januari 1945 is hier flink gevochten, maar uiteindelijk lukte het de geallieerden om de Duitsers over de Linge te jagen. Op de sokkel van het beeld staan de wapens van de deelnemende legers met sterk verkorte landennamen: GB - USA - NL - B - CND.

De schooljeugd zorgt ervoor dat het beeld blijft glimmen

Het V-teken als handgebaar, met de wijs- en middelvinger omhoog, staat voor Victory, overwinning. Als 'uitvinder' van het gebaar geldt de franstalige Belg Victor De Laveleye (advocaat/politicus). In 1941 werkte hij in Londen voor de BBC-radio en riep de Belgen op om de letter V (victoire/vrijheid) te gebruiken als teken van verzet en als

tegenhanger van de swastika. Zijn oproep vond een ruim gehoor, op vele muren in België, Nederland en Frankrijk verscheen de V. Maar echt beroemd werd het gebaar nadat Winston Churchill het veelvuldig ging gebruiken. In de jaren zestig is het teken ook het symbool voor Vrede geworden.

Bij het verlaten van Zetten kom je langs een groot, wit gebouw: het Witte Huis. Na de verovering van het dorp heeft het gefunctioneerd als hoofdkwartier van de Amerikaanse 101e Airborne Division. Daarna deed het dienst als school en nu is het -achter een gesloten hek - het thuis van een woonzorggroep.

Gastenverblijf

De route gaat verder, vaak over fietspaden, langs grote, lege velden en omgeploegde akkers. Het heet hier Overbetuwe, maar zonder bloeiende fruitbomen (het is winter) doet niets denken aan het land van Flipje Tiel. Maar dan nader je het landgoed Huis te Loenen: rust, onverharde (bos) paden, een oprijlaan naar de Waaldijk met een prachtig breed uitzicht. Hier is het goed toeven en dat geldt al bijna 1000 jaar. Het jachthuis dat er nu staat, ter vervanging van een laatmiddeleeuws kasteel, is van 1820. Sinds 2003 is het in handen van Staatsbosbeheer en fungeert het als trouwlocatie en B&B.

Tijdens Operatie Market Garden had veldmaarschalk Montgomery er zijn hoofdkwartier, althans volgens de gids. Gek genoeg staat dat niet vermeld op het infobord van het landgoed. In 2008 heeft het dienst gedaan als decor van de film Oorlogswinter, naar het boek van Jan Terlouw.

Oud en nieuw

Na het landgoed volgt de recreatieplas Slijk-Ewijk. Voor de aanleg van wegen en bouwprojecten in de regio was eind vorige eeuw veel zand nodig. Zo is deze plas ontstaan.

Het formaat leent zich uitstekend voor een rondje met de hond. En voor de wandelaar die graag over water wil lopen, is er het beeld van Rob Sweere: Timeline. Bij de afgraving van het zand zijn resten gevonden van mammoets, die hier 250.000 jaar geleden rondgelopen hebben. In de aanloop (40 m) naar een bijzondere uitkijkpost laat Sweere je onder 8 mammoet-slagtanden doorlopen.

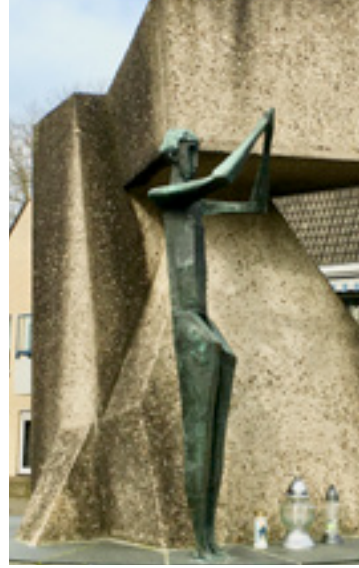
Het Polenplein

In Driel, ten westen van Arnhem gelegen aan de Nederrijn, is een veer. De bedoeling was dat de geallieerden daarvan gebruik zouden maken om de rivier over te steken. Zij werden bij die operatie bijgestaan door een Poolse parachutistenbrigade onder leiding van generaal Sosabowski. Deze generaal kon zich niet 100% vinden in de strategie die hoorde bij het plan van Montgomery en plaatste de nodige vraagtekens. Toch heeft zijn brigade deelgenomen aan de strijd en daarbij veel verliezen geleden, want de operatie werd een grote mislukking. De schuld hiervoor werd gegeven aan de Poolse generaal vanwege zijn kritiek. Geheel ten onrechte, zoals later zou blijken.

De inwoners van Driel hebben de Poolse parachutisten altijd gesteund, maar het heeft tot 1961 geduurd voordat er erkenning kwam en in het dorp een monument werd onthuld ter nagedachtenis aan de omgekomen Polen. Het staat op het Polenplein, vlak naast de Maria-Geboorte kerk (gebouwd op de fundamenten van de verwoeste kerk), waar een infocentrum te vinden is.

Museum

Voor de hedendaagse wandelaar is het geen enkel probleem de Nederrijn over te steken, als je de vaartijden van het veer maar in de gaten houdt. Vanaf Westerbouwing gaat de etappe door de heuvels bij Oosterbeek richting het Airborne Museum met een passage over de Hemelsche Berg. Nu een prachtig wandelgebied, maar toen voor veel soldaten de laatste wandeling.

“Vrijheid gaat niet zozeer over het loskomen van de boeien, maar om het leven op een manier waarbij je anderen respecteert en hun vrijheid vergroot.”

Nelson Mandela

Het park bij het museum biedt ruimte voor reflectie o.a. door de aanwezigheid van oorlogsmaterieel, maar ook omdat je ziet dat veel kinderen, vergezeld met vader of moeder, het museum bezoeken. De slag om Arnhem neemt daar een prominente plaats in. Na het bezoek zullen zij zeer waarschijnlijk in het beeld van de bronzen adelaar, het Aircrew monument, ook de V van vrijheid en vrede herkennen.

Om te lopen

Naast de wandelgids Pad van de vrijheid is er de gelijknamige website. Daar zijn de etappes als gpx-bestand te downloaden. En er is ook een podcast. Al wat ouder is het Airbornepad (van Lommel naar Arnhem, 225 km) van wandelvereniging OLAT. Voor de fietsers is er de Liberation route (42 km, langs knooppunten) te vinden op routesopdeveluwe.nl

Constance Kemperman, tekst en foto's

Toekomst van Trage Paden

Een pleidooi voor behoud en beheer van oude paden

In september 2021 besteedde het actualiteitenprogramma EenVandaag op de televisie aandacht aan mijn initiatiefvoorstel om jaag- en kerkpaden in de provincie Utrecht te behouden en beter te beheren. Ik sprak in de uitzending in de hoedanigheid van lid van Provinciale Staten van Utrecht voor D66. Normaliter bereiden ambtenaren samen met de Gedeputeerde voorstellen voor, maar een Statenlid kan dit, via een initiatiefvoorstel, ook. Het is een middel om een onderwerp toch op de agenda te zetten. Na een opiniërend artikel in Trouw, in september 2021, over dit initiatief werd ik door verschillende media benaderd. Ik merkte dat zij het een belangrijk en waardevol onderwerp vinden. Door alle belangstelling kwam ik in contact met verschillende belangenorganisaties zoals Wandelnet en TeVoet. De redactie van Lopend Vuur vroeg mij een artikel over mijn initiatief te schrijven en dat doe ik graag.

Voorstellen

In het dagelijkse leven ben ik werkzaam bij defensie. Op het eerste gezicht hebben mijn werk en mijn activiteiten voor de provinciale politiek niets met elkaar te maken, maar niets is minder waar. Als hoofd van de Humanistisch Geestelijke Verzorging houd ik me vooral bezig met zingeving, humanisering en moraliteit en sta militairen, veteranen en het thuisfront bij, bij levensvragen. Al tijdens mijn studie leerde ik dat de term existentiële vragen mensen niet zoveel zegt. Je kunt het beter hebben over de trage vragen in het leven, vragen waar op niet zo snel een antwoord is te formuleren. In deze lijn doordenkend zou je kunnen zeggen dat ik als humanistisch geestelijk verzorger wel wat heb met Trage Paden.

Tekening Len Munnik

Eigen ervaring

Ik wandel graag en veel en tijdens corona nog vaker, omdat dat mij energie geeft. Tijdens het wandelen denk ik na over de tijd waarin wij leven, over mijn vader die het leven maar saai vindt en over mijn schoonmoeder die het binnen zitten af en toe helemaal heeft gehad. Vanuit mijn huis in Doorn loop ik zo het bos in en dat is een groot voorrecht. Meestal loop ik een vaste ronde die onder meer een oud kerkpad volgt tussen Leersum en Doorn. In de tijd dat ik gemeenteraadslid was op de Utrechtse Heuvelrug, had ik mij al eens in de historie van dit pad verdiept. Tijdens een van de wandelingen aan het begin van de avond, het begon al te schemeren, liep ik bijna met mijn nek tegen een lat die door iemand over het pad was gespijkerd. Het was duidelijk de bedoeling om de verdere toegang te blokkeren. De volgende dag vroeg ik bij de gemeente of dit zomaar kan; niemand wist de regels precies. Men wist zelfs niet dat dit een historisch kerkpad was. Niet veel later kocht een van de omwonenden van hetzelfde kerkpad een stuk bos. Tot mijn schrik zag ik een paar maanden later dat de nieuwe eigenaar het oude kerkpad twintig meter had opgeschoven om meer privacy voor de eigen woning te creëren. Ook nu gaf de gemeente niet thuis.

Naast mijn eigen ervaring las ik in verschillende media, zoals in het Algemeen Dagblad en RTV Utrecht, dat particulieren, zonder enige vorm van goedkeuring of overleg, soms jaag- en kerkpaden eenzijdig afsluiten. Dit alles bracht mij tot het idee om mij hier verder in te verdiepen en met een initiatiefvoorstel te komen in de Provinciale Staten. Uit hoofde van mijn functie als Statenlid voor D66 in de Provincie Utrecht kan ik dit voorstel indienen, als burger niet.

Kerkpad Leersum Doorn

Jaagpad

Kennis verzamelen en delen

Om het doel van het initiatiefvoorstel (beheer en behoud van jaag- en kerkpaden in de provincie) te verwezenlijken, zal in kaart gebracht moeten worden waar deze paden precies liggen, uitgezocht moeten worden wie er verantwoordelijk is voor het onderhoud en beheer er van en voorkomen worden dat er nog meer paden worden afgesloten en/of verdwijnen.

De zoektocht naar de huidige situatie van kerk- en jaagpaden leverde drie interessante nieuwe inzichten op. Het eerste inzicht is dat overheden maar weinig kennis hebben over jaag- en kerkpaden. Ze weten niet waar ze liggen, kennen de historische achtergrond niet en zetten zich maar beperkt in voor handhaving als een particulier zomaar eenzijdig een pad afsluit. Het tweede inzicht is dat deze paden vaak al honderden jaren oud zijn. Zij zijn belangrijk cultuur historisch erfgoed. Het derde belangrijke inzicht is dat deze paden lopen over verschillende gemeentegrenzen. Het is dus bij uitstek een onderwerp voor de provincie omdat het gaat over afstemming en overleg tussen gemeenten en grondeigenaren.

In mijn onderzoek stuitte ik verder nog op een aantal belangrijke vragen zoals: hoe is het recht van overpad geregeld, wat mag een grondeigenaar wel en wat niet? Zijn de paden openbaar toegankelijk? Hoe zit het met het onderhoud en het beheer? Wie heeft bevoegdheid op te treden als ze eenzijdig worden afgesloten of dreigen dicht te groeien?

Geraadpleegde bronnen

In mijn zoektocht naar waar precies Trage Paden in de provincie Utrecht liggen, kwam ik de Cultuur Historische Atlas (CHAT) van de provincie tegen. Niet alle provincies hebben zo'n cultuurhistorische kaart. De CHAT van Utrecht bevat een digitaal overzicht van alle wegen en paden in de provincie. Naast verharde wegen staan hierin ook de niet verharde (bos)paden. Echter, niet alle paden zijn hierin terug te vinden. Zo was er niets te vinden over het kerkpad tussen Leersum en Doorn, terwijl dit pad wel degelijk in historische bronnen staat beschreven. Op internet heb ik bijvoorbeeld van de oude gemeente Doorn een inventarisatie uit 1860 gevonden waarop oude paden staan beschreven. Een eerste belangrijke stap is bewustwording bij de gemeenten. Heeft de gemeente trage

paden, waar liggen deze en hoe oud zijn ze? Wat is de staat van onderhoud en wie is de eigenaar?

Overleg met belanghebbenden

Ik ben blij met een vereniging als TeVoet. In mijn initiatiefvoorstel heb ik de naam van de vereniging ook opgenomen. Een van de activiteiten die ik graag door de provincie georganiseerd zie, is dat er in de loop van 2022 een brede conferentie komt over het onderwerp Trage Paden. Het is mooi als er verschillende partijen bij betrokken worden, als we kennis verzamelen en delen en als we met elkaar overleggen over het belang en de mogelijkheden van behoud en beheer van Trage Paden. De term Trage Paden heb ik zelf bedacht en ik heb de internet domeinnaam tragepaden.com gekocht. Een traag pad is voor mij een jaag- of kerkpad. Er zijn natuurlijk veel meer paden maar ik richt mij in eerste instantie op de cultuurhistorische waarde van deze paden.

Hoe nu verder?

Het initiatiefvoorstel bevindt zich in de fase van afstemmen met de provincie en met andere Statenleden vandaar dat het nog niet definitief is. Natuurlijk hoop ik dat andere Statenleden er eveneens het belang van inzien. Hen heb ik aangegeven open te staan voor reacties en verbeteringen. In april 2022 wordt het inhoudelijk besproken in de commissievergadering van Bestuur, Economie en Middelen, kortweg de commissie BEM. Als het goed is wordt er in mei in de Statenvergadering over gestemd. Het is belangrijk dat het initiatiefvoorstel wordt aangenomen omdat het dan officieel beleid wordt van de provincie. In plaats van versnippering kunnen, door aanneming van het voorstel, zaken worden samengebracht en op elkaar worden afgestemd. Het zou prachtig zijn als er bijvoorbeeld op termijn een aanspreekpunt komt waarin een ieder die iets over Trage Paden wil weten terecht kan. Het zou heel mooi zijn wanneer het behoud en beheer van Trage Paden in de toekomst in heel Nederland aandacht krijgt. Vanuit cultuur historisch oogpunt en vanuit de kant van recreatie vind ik dat ze deze aandacht verdienen. Hopelijk wordt de Provincie Utrecht een inspirerend voorbeeld voor de overige provincies in ons land.

*drs. Erwin Kamp, Statenlid D66 Provincie Utrecht
Foto's: Erwin Kamp; tekening: Len Munnik*

Omgevingswet: nieuwe kansen voor wandelpaden?

Deel 1: de wetgeving in het kort

De afgelopen jaren komt de Omgevingswet steeds vaker in het nieuws. De Omgevingswet zelf is al in 2016 aangenomen en is gedeeltelijk al in werking maar het digitale systeem voor het aanvragen van vergunningen is nog niet klaar. Naar verwachting zal de wet 1 januari 2023 geheel in werking treden. Nieuwsgierig en actiebereid ging ik in dit nieuwe wettelijke landschap op zoek naar handvaten voor belangen van wandelen (over het onverharde pad). Het werd een kronkelweg langs de verschillende bestuurslagen van de overheid, met elk hun eigen Omgevingsvisies, Omgevingsverordeningen en Omgevings- en Uitvoeringsplannen.

Belangen van wandelen vasthouden en nieuwe kansen voor wandelpaden zien en grijpen? Het is eigenlijk onmogelijk om van alle gemeenten en provincies op de hoogte te blijven van nieuwe concrete plannen. Het moet allemaal worden bijgehouden en je moet er op tijd bij zijn. Voor een vrijwilligersorganisatie is dat heel veel werk. Vele handen, voeten (en hoofden) maken het werk lichter. Wil je voor jouw gemeente ontwikkelingen rond wandelen bijhouden, vertel het TeVoet via Ineke Thierauf, <bestuurslid1@tevoet.nl>

Wat is en doet de Omgevingswet?

De Omgevingswet bundelt vele wetten en regels voor activiteiten die effect hebben op onze fysieke leefomgeving: wonen, werken, landbouw, natuur, bouwen, luchtkwaliteit. Op alle niveaus van de overheid (rijk, provincies, gemeenten) worden plannen geschreven en besluiten genomen die bepalen welke regels er gelden: waar komen nieuwe woningen, hoe hoog mag er gebouwd worden, waar komen windmolens en zonneparken, hoe wordt natuur en landschap beschermd, enzovoorts. Omgevingswaarden in deze wet zijn waarden waaraan de kwaliteit van de omgeving moet voldoen, zoals luchtkwaliteit.

Wat verandert er in het Omgevingsrecht en hoe positief is dat?

Met de komst van deze wet verandert er veel in het Omgevingsrecht. Overheden moeten een Omgevingsvisie (incl. -verordening) maken, Bestemmingsplannen worden Omgevingsplannen, gemeenten krijgen meer beleidsvrijheid en veel (vergunning-)procedures worden korter. De wet heeft positieve intenties: een integrale aanpak van problemen in de leefomgeving; burgers moeten op tijd worden betrokken bij plannen en besluiten. Of de Omgevingswet echt gaat zorgen voor bijdragen aan een betere leefomgeving hangt vooral af van de uitvoering op gemeentelijk niveau.

Besluitvormingsprocedures worden (deels) korter en gemeenten kunnen meer zelf bepalen. Dat kan goed en slecht uitpakken. Goed als een gemeente duidelijk kiest voor goede infrastructuur voor wandelen en fietsen. Slecht als gemeenten geen bouwvergunningplicht meer opnemen in het Omgevingsplan.

Hoe als burger invloed uitoefenen op Omgevingsvisies en -plannen?

Provincies en gemeenten moeten inwoners om inbreng vragen op de Omgevingsvisies, - verordeningen en -plannen. Door inspraak en door het indienen van een Particulier Initiatief bestaat de mogelijkheid om provincie en gemeenten op een goed spoor te zetten naar meer ruimte voor langzaam verkeer inclusief wandelaars. Een geduld en vasthoudendheid vergend traject van jaren. Want bij het hele traject van opstellen van Omgevingsvisies tot aan -plannen zijn er verschillende fasen met mooie namen zoals Horizon 2050 en grote bijeenkomsten met belangengroepen. Ook worden inloopavonden gehouden en werkgroepen (met ambtenaren en belanghebbenden)

opgezet. De websites over de Omgevingsvisies van provincies en gemeenten hebben een verbinding naar vele onderliggende beleidsdocumenten met visies en plannen voor deelgebieden. Sommige nieuw, andere al veel ouder. Uiteindelijk wordt een (Concept) Omgevingsvisie en een Interim Omgevingsverordening digitaal ter visie gelegd en ter goedkeuring aangeboden aan de Provinciale Staten of aan de Gemeenteraad. Burger Let Op: zienswijzen indienen binnen 6 weken!

Waar vind ik informatie?

Vrijwel alle provincies beschikken over een recente Omgevingsvisie. Meestal met weinig aandacht voor wandelen. Veel gemeenten hebben nog geen Omgevingsvisie vastgesteld. Op internet is te vinden hoe ver jouw provincie en jouw gemeente is met het opstellen en besluiten over deze visies en plannen. *) Parallel aan het opstellen van de Omgevingsvisie wordt vaak ook ander beleid afgestoft, zoals rond recreatie en toerisme en natuurgebieden. Beleid van belang voor wandelaars is vaak pas te vinden door te googelen. Hoe vaak een Omgevingsvisie en aanverwant beleid moeten worden herzien is niet duidelijk. Het zijn dynamische documenten. Als inzichten veranderen kunnen onderdelen worden aangepast (ook rond wandelen). Op sommige provinciale - en gemeentelijke websites kun je je aanmelden voor updates.

Bestuurslagen verantwoordelijk voor belang van wandelen in Nederland

In de hiërarchie van verantwoordelijkheden zijn wandelpaden helaas ver doorgeschoven naar de gemeenten. Op Rijksniveau is onder de Omgevingswet*) in het Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL) een instructieregel opgenomen die de instandhouding van (bepaalde) bestaande landelijke fiets- en wandelroutes een plek geeft in de besluitvorming van het Omgevingsplan. Dat betekent meestal, dat het belang van de instandhouding van de landelijke fiets- en wandelroutes moet worden afgewogen tegen andere belangen zoals woningbouw, natuur,

infrastructuur of voorgenomen nieuwe bedrijvigheid. De instructieregel betreft de in BKL bij naam genoemde Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's), Streekpaden en Landelijke Fietsroutes (LF-routes). Met deze bepaling zijn de landelijke routes bij wet van belang geacht en krijgen doorwerking naar gemeenten. Dit geldt niet voor de regionale fiets- en wandelinfrastructuur. Een provinciale verordening met dezelfde strekking als het landelijke BKL zou wel die doorwerking hebben, maar is niet verplicht. Jammer want juist omdat het gaat om een samenhangende infrastructuur op provinciaal niveau, is het onwenselijk dat besluitvorming op gemeentelijk niveau leidt tot aantasting van de kwaliteit en samenhang van het provinciale recreatieve netwerk.

Tot zover de wetgeving samengevat. In het volgende nummer van Lopend Vuur voorbeelden van hoe de wet uitpakt in de praktijk. Hoe worden de LAW's en onverharde paden beschermd door de provincies en de gemeenten? Goede en slechte voorbeelden? Ingesproken bij de politiek over Omgevingsvisies? Vertel het TeVoet via Ineke Thierauf, <bestuurslid1@tevoet.nl>.

*) Op de website van TeVoet <tevoet.nl> vind je onder tabblad Belangenbehartiging/Achtergrondinformatie welke websites zijn gebruikt voor dit artikel. Tevens zijn dat de websites waar je meer informatie kunt vinden.

Ineke Thierauf; met dank aan Mieke van der Spek

Op zoek naar een boeiend cadeau?

Geen idee wat je dit keer je partner, familielid of vriend(in) cadeau kunt geven? Doe een jaarlidmaatschap van TeVoet cadeau voor maar € 12,50. Stuur een mail met de gegevens van de ontvanger naar <ledenadministratie@tevoet.nl>. Hij of zij is daarna een jaar lid van de vereniging en ontvangt de volgende drie nummers van Lopend Vuur.

Wandelen in Zuid-Holland (1)

Verkenning van het landschap

Hoe is het landschap van west-Nederland ontstaan? Al wandelend door de diverse regio's van de provincie Zuid-Holland ervaar je de belangrijkste karakteristieken van het ontstaan door duizenden jaren inwerking van natuur en mens.

TeVoeter Jaap Mels (zie kader) heeft zo'n 20 wandelingen verspreid over de hele provincie uitgezet. Zij zullen, aangevuld met een cultuurhistorische toelichting, zowel in Lopend Vuur als op de website aan bod komen. Deze serie wandelroutes begint in het noordelijk deel van Zuid-Holland: de Duin- en Bollenstreek en de Veenstreek.

Het ontstaan van west-Nederland

Het kustlandschap van Nederland is goeddeels gevormd na de laatste Europese ijstijd, het Weichselien, 12.000-70.000 jaar geleden. Toen bereikte het landijs vanuit het noorden Nederland weliswaar niet, maar hier heerste wel een streng toendraklimaat met zeer lage temperaturen en harde poolwinden. Door de massale ijsvorming stond de Noordzee grotendeels droog; Engeland maakte deel uit van het Europese vasteland. De kustlijn lag zo'n 600 km verder naar het noorden, in het zuiden stond Het Kanaal tot voorbij Calais goeddeels droog.

Daar kwam verandering in toen de aarde weer begon op te warmen, zo'n 12.000 jaar geleden. Het landijs begon te smelten, rivieren gingen weer stromen, de zeespiegel steeg en zo'n 8.000 jaar geleden verdween de vaste verbinding met Engeland weer onder water. Dit proces ging door tot zo'n 6.000 jaar geleden toen de opwarming stopte.

Nadat de zeespiegelstijging ten einde was gekomen, begon de kustvorming. Eerst ontstonden langs de rand van de diepzee strandwallen en duinen. Achter de duinen lagen (ondiepe) lagunes waarin het zeewater in- en uitstroomde. In de loop der tijd werden die lagunes gevuld met de afgestorven resten van vegetatie die zich in die lagunes ontwikkelde. Het werd daardoor één aaneengesloten

moerasgebied, doorsneden door rivieren en kreken, en vol plassen en vennen. Het strekte zich uit globaal tot de Utrechtse Heuvelrug; aan de zuidkant vormden de grote rivieren – Rijn, Maas en Schelde – een soort afsluiting.

Getijdgolven en zeegolven onder invloed van de wind hebben geleid tot drie karakteristieke kustvormen: de Hollandse kust met een gemiddeld getijdeverschil minder dan 2 m is een gesloten duinenkust, de Zeeuwse en westelijke Waddenkust met een getijdeverschil van 2 tot 4 m hebben een open structuur met relatief grote eilanden, de oostelijke (Duits-Deense) Waddenkust met een getijdeverschil groter dan 4 m kenmerkt zich door een open structuur met kleinere tot geen eilanden.

Duin- en Bollenstreek

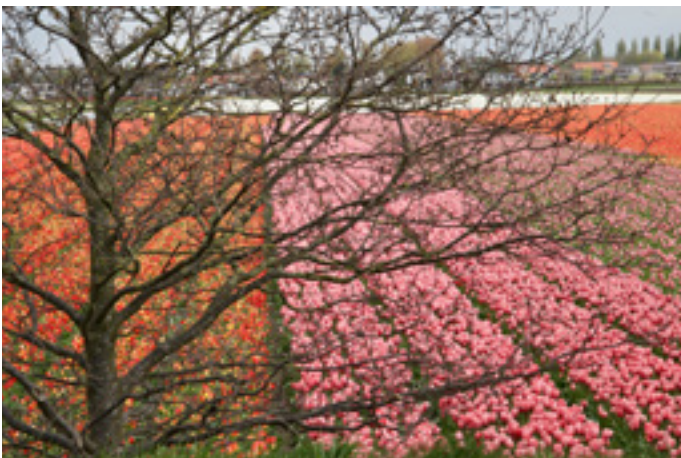
De Duin- en Bollenstreek beslaat globaal het gebied ten westen van de lijn Leiden-Haarlem tussen de Oude Rijn en de Waterleidingduinen. Hier zijn alle kenmerken van het Hollandse kustlandschap goed te zien: een gesloten kustlijn, betrekkelijk hoge duinen op oude strandwallen, daarachter uitgestrekte veengebieden.

Vanaf zo'n 4.000 jaar v.Chr. vestigden zich hier de eerste mensen op drooggevallen strandwallen, duinen en kreekruigen. Ze leefden van de jacht op herten en ander wild en visten in de Noordzee en de plassen en rivieren in het binnenland. Op de strandvlakten teelden ze granen en andere producten. In de Romeinse tijd, zo'n 2.000 jaar geleden, werd het er wat drukker: de Romeinen bouwden een serie vestingsplaatsen langs hun noordgrens. Rond het jaar 300 trokken de Romeinen zich terug naar het zuiden. Na die tijd veranderde het klimaat en kende Holland een zeer natte periode: het hele gebied werd vrijwel onbewoonbaar, de mensen trokken weg. Pas vanaf de 8e eeuw werd het droger en kwamen er mensen terug.

Vanaf de 13e eeuw heeft de mens hier een grote invloed gehad op de inrichting van het landschap. Dat begon met de ontwikkeling van de geestgronden, die liggen tussen de duinen en het veen. Ze zijn ontstaan toen men begon met het afgraven van duinen om duinzand te gebruiken voor de versterking van de bodem in steden als Haarlem en Leiden die aan de rand van het veengebied lagen. Het overblijvende vlakke land bleek al snel geschikt voor het kweken van kruiden en groenten: het mengsel van het kalkrijke duinzand, klei en veen zorgde daarvoor. Dat leidde ertoe dat duinzand ook veel werd gebruikt voor de ophoging en egalisatie van landbouwgronden. En toen die combinatie ideaal bleek voor de teelt van bloembollen, kreeg die een stevige basis.

Maar van een echte 'Bollenstreek' was nog geen sprake. Er werden wel bloembollen geteeld, maar op kleine schaal. Zo waren tulp en hyacint al in de 16e eeuw vanuit Kazachstan via Turkije en Wenen bij de Hortus Botanicus van de Universiteit van Leiden gekomen. De rijke stedelingen die in de 17e eeuw hier hun buitenplaatsen bouwden, hadden die mooie bloemen graag in hun tuin. Maar pas in de 19e eeuw werd de teelt grootschalig, mede door de technische vooruitgang: het nieuwe stoomgemaal dat in 1880 in Katwijk werd gebouwd kon de waterstand in het bollengebied heel goed regelen.

De Veenstreek

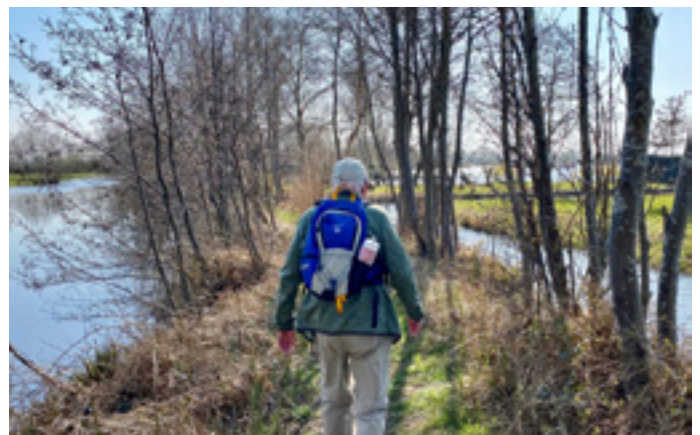
Achter de geestgronden begint de Zuid-Hollandse Veenstreek, ontstaan uit het oude lagunegebied. Het oorspronkelijke moerasgebied lag eerst tot op het grondwaterniveau. Maar omdat nieuwe planten het ook op de afgestorven resten van hun voorgangers goed deden, groeiden ze daar bovenuit. De plantenresten die onder water bleven, werden in die zuurstofarme omgeving omgezet in veen; boven het grondwaterpeil vergingen ze grotendeels. Maar de weinige resten die overbleven hielden wel water vast, zodat het grondwaterpeil in de loop der tijd langzaam hoger kwam te liggen en daar ook nieuw veen werd gevormd. Uiteindelijk kon dit veen een hoogte van een paar meter boven NAP bereiken. Dat betekent dat het

veenpakket achter de duinen meer dan 5 m dik kon worden. In eerste instantie was het veen gevuld met zout water. Maar met de neerslag kwam er steeds zoet water bij dat via krekens afstroomde en het oorspronkelijke zoute water verdrong; langzaam werd het water brak en uiteindelijk grotendeels zoet. Dit proces speelde zich af tussen zo'n 8.000 en 4.000 jaar geleden. Het hele veengebied was zeer zompig en daarom vrijwel onbewoonbaar, alleen op hoger gelegen gronden konden mensen leven. Maar in de Hollandse Natte Periode (tussen het jaar 300 en 800) raakte het gebied weer geheel ontvolkt.

Daarin kwam verandering toen in de 13e eeuw de windmolen naar Nederland kwam (via Spanje uit China). Hiermee werd het mogelijk land met een hoog grondwaterniveau droog te malen zodat dat (eventueel met een dijkje eromheen) geschikt werd voor landbouw en dus voor bewoning. Wel bleef het grotendeels een zompig gebied waar het grondwater hoog stond; de veenbodem was in feite alleen geschikt voor de veeteelt.

In de 14e eeuw kwam de veenwinning op. Door het uitgraven en drogen van veen werd turf verkregen, een uitstekende brandstof voor verwarming en bedrijvigheid. Dat bleef zo tot in de 19e eeuw, toen steenkool die positie overnam. Het gevolg van de turfwinning is hier nog steeds duidelijk aanwezig in de vorm van de vele plassen, zoals de Kager en Reeuwijkse Plassen.

Project Zuid-Holland

Eind 2021 ontving de redactie een mail van Jaap Mels: 'Afgelopen tijd heb ik -noodgedwongen - mijn eigen provincie Zuid-Holland weer eens verkend. Het resultaat, ongeveer 25 wandelroutes, van 5-25 km lengte, zoveel mogelijk onverhard, is misschien ook interessant voor andere TeVoeters.'

Jaap (1944), geboren Rotterdammer, is werkzaam geweest als docent. Vanaf 1976 maakte hij talloze trektochten in heel Europa. Op zijn herontdekkingstocht in de eigen provincie bleek er veel veranderd te zijn, ook ten goede. Met behulp van (oude) kaarten, Natuurmonumenten, het Landschap, het wandelnetwerk etc. heeft hij zijn routes uitgezet. In de komende nummers van Lopend Vuur komen nog aan de orde: Delfland en Haaglanden, Rijnmond, Waarden en Eilanden. Uitgebreide info: <tevoet.nl>wandelroutes>TeVoet Wandelroutes>route 030 (Duin- en Bollenstreek, 5 routes) >route 031 (Veenstreek, 8 routes).

Impressie van een wandeling

Een van de routes gaat van Noordwijk naar Hillegom. Je start aan de binnenzijde van de duinenrij en loopt door de bossen en het duinlandschap, met uitzicht op de bollenvelden, naar de Waterleidingduinen. Je ziet hoe steil de duinen zijn afgegraven, en hoe sterk de geestgronden zijn geëgaliseerd.

Het tweede deel van deze route gaat door de bollenvelden. "Kun je daar eigenlijk wel wandelen?" Het antwoord van Jaap Mels was: "Neel!".

Niet in de velden, maar wel erlangs. Het land is er aangepast aan de bollenkweek: geëgaliseerd, met een strakke waterhuishouding, goed bereikbaar voor de afvoer van

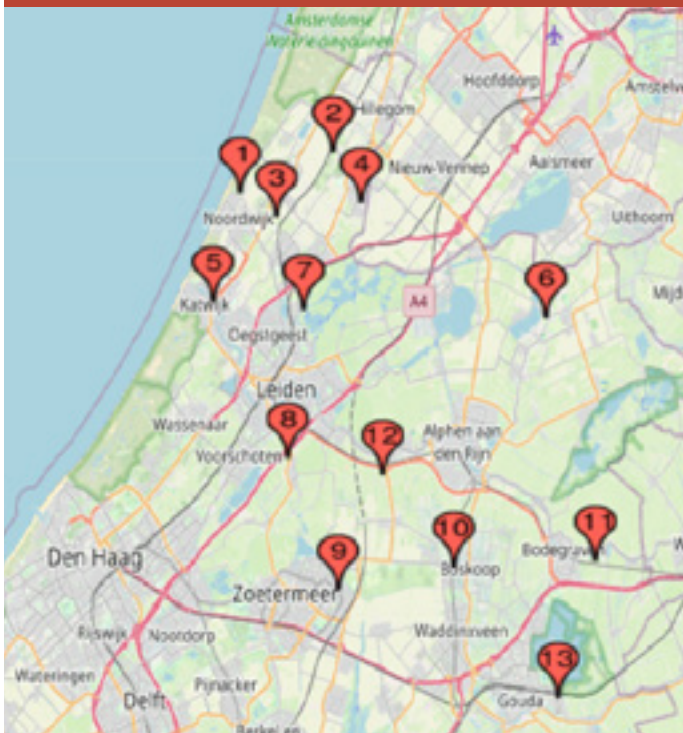

de gereede bloembollen. In het bollenseizoen een kleurrijk geheel, daarbuiten een ware zenbeleving.

Dan kom je bij de Trekvaart Haarlem-Leiden, bij de aanleg in de 17e eeuw de levensader van dit gebied. En de wandeling eindigt bij station Hillegom aan de spoorlijn Haarlem-Leiden, de tweede levensader uit de 19e eeuw.

Jos van der Heide, tekst (met dank aan: A.G. Jongemans e.a. Landschappen van Nederland)

Foto's: Nelleke Don, Jos van der Heide en Jaap Mels

Regionieuws

Nabo Bodegraven

Op de website en eerder in Lopend Vuur is te lezen wat TeVoet tot nu toe ondernomen heeft tegen de, toen nog dreigende, sluiting van de spoorwegovergang in het Dubbele Wierickepad bij Nieuwerbrug. Inmiddels is de nabo afgesloten. Kort voor de ingangsdatum van de nieuwe dienstregeling in december 2021 heeft ProRail hoge hekken geplaatst aan weerszijden van het spoor.

De termijn waarbinnen de gemeenteraad wettelijk een beslissing moest nemen op ons bezwaar tegen de onttrekking aan de openbaarheid van de spoorwegovergang verliep op 25 november. Om druk op de ketel te houden stelde TeVoet de gemeente op 12 december in gebreke.

De inspraak op 12 januari gebruikte TeVoet om nogmaals te pleiten voor een evenwichtige besluitvorming en het betrekken van de inwoners. We hebben duidelijk gemaakt dat zonder druk van de gemeente ProRail niet in beweging komt. Het advies van de Bezwarencommissie, dat een paar dagen eerder gepubliceerd was en waarin onze bezwaren gegrond waren verklaard, versterkte ons pleidooi. De bezwaren van de inwoners waren echter niet ontvankelijk, omdat zij geen belanghebbende in de zin van de wet zijn! Om de inwoners te bereiken verspreiden we exemplaren van Lopend Vuur in Nieuwerbrug met daarin een oproep om mails naar de gemeente te sturen. Met resultaat: De gemeenteraad besluit op 26 januari unaniem om het raadsbesluit van mei 2021 te herroepen. De spoorwegovergang blijft op de wegenlegger en twee wethouders stellen zelf voor om met ProRail te gaan overleggen over een vlonder in de duiker. De provincie komt nu ook in actie. N.a.v. nieuwe vragen van Statenlid Minderhoud zegt Gedeputeerde Zevenhuizen toe met de gemeente te gaan praten.

Tijdens een vergadering met de gemeente half februari liggen er drie opties op tafel: 1. De duiker. 2. Een wandelverbinding heen en weer langs de noord- en zuidkant van het spoor. 3. Een nieuwe verbinding tussen de Hoge Rijndijk en de Molendijk.

Probleem hierbij is dat ProRail van de duiker af wil om het spoorlichaam stabiel te maken voor de afgesproken frequentieverhoging naar 4 treinen per uur. Hoe kunnen wij controleren of het echt noodzakelijk is dat juist deze duiker verdwijnt? Uitspraken van ProRail veranderen regelmatig. Zo vindt ProRail een eerdergenoemde investering van 175 miljoen om het traject Utrecht-Leiden veilig berijdbaar te maken bij een frequentieverhoging nu niet meer nodig. TeVoet staat op het standpunt: Als de frequentieverhoging in het algemeen belang is, dan kan het niet zo zijn dat de lasten daarvan op de schouders komen van Nieuwerbrug.

Het moet dan mogelijk zijn om geld te vinden voor een alternatieve spoor kruising/wandelbuis.

In dit verband is een brief van december 2021 van de staatssecretaris van I&W van belang waarin staat: "Daarnaast moet de opgave op het gebied van overwegen integraal worden beoordeeld met de andere opgaven rondom het spoor zoals baanstabielheid en klimaatadaptatie. Dit om de maakbaarheid te kunnen borgen en zo kosteneffectief te kunnen werken." In een omgeving met meerdere functies en ruimtedruk zijn projecten die slechts één doel dienen, zoals in dit geval de trein frequentie verhoging, steeds moeilijker te realiseren. De doelen kunnen alleen gehaald worden door combinaties met andere maatschappelijke opgaven, door verbindingen te leggen en middelen samen te brengen. En een beweegvriendelijke leefomgeving is daar één van. Daarom gaat TeVoet nu stappen ondernemen richting het ministerie en de Tweede Kamer.

Eeffien Huizing Foto: Henk Zandvoort

Nabo's Diepenveen

In Lopend Vuur van 09-2021 is verslag gedaan van de situatie rond twee onbewaakte spoorwegovergangen (nabo's) in de spoorlijn Deventer-Zwolle, ter hoogte van Diepenveen. Gemeld is toen dat er ten langen leste overeenstemming was bereikt tussen betrokken partijen - ProRail, Provincie Overijssel, gemeente Deventer, Wandelnet en omwonenden - om de ene overgang te sluiten en de andere te beveiligen. Welnu, dat de omwonenden het daarmee eens zouden zijn, werd in twijfel getrokken. Daarom hebben enkele omwonenden per brief aan B&W en gemeenteraad hun teleurstelling geuit over de gekozen oplossing. In eerste instantie is B&W niet bereid gebleken zich hier verder over te buigen, laat staan het bereikte akkoord open te breken. Maar in januari 2022 verlangden twee partijen uit de gemeenteraad toch - via een unaniem aangenomen motie - van B&W een actievere houding om de negatieve gevolgen van de sluiting te compenseren. Dat wil zeggen, het omlopen te beperken door het creëren van een alternatieve route. Echter, een eerste voorstel hiertoe is niet haalbaar gebleken, door gebrek aan medewerking van de grondeigenaar...

Harry Uitermark

Routeplanner

Een probleem dat door meerdere TeVoet-leden bij herhaling wordt aangekaart is de kwaliteit van digitale routeplanners. Klachten van de vaak zelf hun route uitstippelende TeVoeters betreffen vooral ontbrekende of wegvallende informatie over de ondergrond van pad of weg (verhard/onverhard). Kritiek concentreert zich op de planner van Wandelnet. Hiervan verwachten we blijkbaar het meest. We haalden het rapport van de Werkgroep Digitale Wandelrouteplanner van 2017 tevoorschijn, schreven een praatnotitie en een delegatie sprak met directeur Ankie van Dijk van Wandelnet. De zaken liggen niet eenvoudig. Ze hebben te maken met de onderliggende door meerdere partijen aangeleverde en onderhouden data, andere wensen, de met elke functionaliteit complexer wordende software, maar ook het profiel van 'de' wandelaar. De indruk is dat zelf plannende wandelaars een minderheid vormen. Verbetering is een gedeelde ambitie, maar dat betreft een langer durend proces dat al jaren loopt en nog zal lopen. In het najaar is er een vervolgesprek. Om bij te dragen aan de kwaliteit van de onderliggende data kan iedereen overigens via internet deelnemen aan het onderhoud van OpenStreetMap (*surface = paved of unpaved* voor iedere *highway*). Voor de meeste digitale routeplanners dient dat als basis.

Overigens zijn er in een aantal regio's planners beschikbaar die wel de informatie over verhard of onverhard bij de paden leveren. Kijk op internet bijv. naar Noord-Limburg (<visitnoordlimburg.nl>) en Brabant (<vistbrabant.nl>). Er zijn ook GPS apps die op kaarten het onderscheid verhard/onverhard tonen, zoals bijv. Topo GPS.

Jeroen Jacobse

Wervingsfolder

Het eind van de foldervoorraad kwam in zicht. Een goed moment om de inhoud te actualiseren en de vormgeving op te frissen. Hieronder een voorproefje van de vernieuwde folder. Wil je folders ontvangen? Stuur een mail met daarin het gewenste aantal naar: <ledenadministratie@tevoet.nl>

De paden op...

Langs de IJssel - Kester Freriks

Natuurlijkhebber en essayist Freriks ziet een rivier als een natuurkunstwerk dat haar eigen bedding en stroomgebied - en alles wat daarbij hoort - heeft geschapen. Met die blik volgt hij in zes etappes (van Doesburg naar Kampen) de IJssel via het IJsselpad van 177 km. Deze wandelroute is geen officieel (en dus niet gemarkeerd) streekpad, maar maakt wel gebruik van het Graaflandpad en het Hanzestedenpad. Hier is dat niet van belang. Het gaat Freriks om wat er te zien en te ervaren is aan natuur en cultuur: dijken, uiterwaarden, veerponten, kribben, gemalen, knotwilgen en nog veel meer. En dat alles aangevuld met de ontstaansgeschiedenis van de rivier, geïllustreerd met historische kaarten, tekeningen en oude schilderijen. Hedendaags beeld ontbreekt. Alsof Freriks wil zeggen: kom zelf kijken!

isbn 9789462498716 € 19,99 walburgpers.nl

Marskramerpad (LAW 3, 3e druk) - Wandelnet

Het Pieterpad, de bekende noord-zuid wandelroute is bij iedere wandelaar bekend. Dat geldt minder voor de oost-west variant van Bad Bentheim naar Scheveningen. In 1997 verscheen deze wandelroute als deel 1 van het Marskramerpad; in 2000 kwam deel 2 en in 2003 was het einddoel bereikt. Deze delen zijn samengevoegd tot een dikke gids van ruim 200 bladzijden en vorig jaar verscheen een geactualiseerde versie. De route doet oude handelssteden aan, maar is vooral aantrekkelijk vanwege het doorkruisen van een grote variëteit aan landschappen. De opzet van de gids is vanouds: de route zowel heen als terug, duidelijke kaarten en info over wetenswaardigheden onderweg.

isbn 9789492641113 € 20,45 wandelnet.nl

(Nog) niet op papier, wel in het veld en online:

- het Betuwepad (150 km), een nieuw streekpad (vanaf Tiel) via wandelnet.nl

- twee nieuwe klompenpaden: Eertbeeckse Beekpad (Eerbeek 16 km) en Hiensepad (Dodewaard 12 km), via klompenpaden.nl en op de gratis app.

Constance Kemperman